

N.T. WRIGHT

JÉZUS KRISZTUS FÖLTÁMADÁSA ÉS A KERESZTÉNYSÉG EREDETE

Bevezetés

Jézus Krisztus feltámadása számos tudós gondolkodását befolyásolta és befolyásolja, és műveire is egyértelmű hatást gyakorol(t); a részletekbe most talán nem mennék bele, erre más helyütt van és lesz is lehetőség. Inkább történelmi érveket vázolnék fel arra vonatkozólag, mi is történt három nappal Jézus megfeszítése után.

Mielőtt a vizsgálathoz hozzákezdénénk, négy kérdésre kell választ adnunk. Először is, miben bizakodtak, miben reménykedtek az emberek az I. században, lett légyen szó akár pogányokról, akár zsidókról? Mit tartottak a halál utáni életről, különösképpen pedig a föltámadásról? Másodsor, hogyan vélekedtek a korai keresztények ugyanerről? Harmadszor, a keresztények mivel indokolták hitüket és reményüket, és mit értettek a "Feltámadás" szó alatt, amit Jézussal kapcsolatban kulcskifejezésként használtak? Végül pedig, mit mondhat a történész arról, amit az első keresztények állítottak"?

Élet a halál után az I. században

Pogányság

Homérosz nagy fontossággal bírt a kései antikvitás korában; nem csoda, hogy művei is óriási hatást gyakoroltak a közgondolkodásra. Bizony, önála a halál utáni élet csak sivár tengődés; Odüsszeusz alvilági látogatása az Odüsszeia X. és XI. könyvében) semmiképpen sem arra ad biztatást az olvasónak arra nézve, hogy

halála után egy jobb világba kerül. A *hádész*, a holtak tartózkodási helye árnyak és kísértetek birodalma, akik nem tehetnek semmi mást, mint emlékeznek az életre. Ez a nézet hatalmas népszerűségnek örvendett az I. században, amit síremlékek ezrei tanúsítanak, a vállrandító agnoszticizmustól a jól ismert feliratig: "*Non fui. fid, non sum. non curo.* „, (Nem voltam, voltam, nem vagyok, nem érdekel az egész). Az I. század komolyabb filozófiai irányzatai is osztották e nézetet, természetesen jóval kifinomultabb formában - az epikureusok legalábbis.¹

Platón egy - legalábbis némelyek számára - jóval kecsegtetőbb lehetőséget vázol fel. Még a reinkarnáció gondolata is fölmerül nála, bár ez nem foglal el központi helyet rendszerében, s a későbbi platonizmusban sem. Nézetei széles körben elterjedtek az I. századi kultúrában, s a misztériumvallások is magukévá tették őket. Egyéb filozófiai ötletek is kínáltak alternatívát a homéroszi nézettel szemben; például a sztoikusoké, akik szerint az egész világ a tűz martalékává lesz, majd pedig újjászületik, de csak azért, hogy minden újra ugyanúgy megtörténjék, ahogyan annakelőtte lezajlott. A halál utáni életről vallott pogány nézetek közt számos mellékes témát is találunk. Különös érdeklődésre tarthat számot például Euripidész színműve, az "*Alkésztisz*", amelyben Herkules Thanatosz istenséggel csatázik, s megmenti Alkésztiszt annak halálos szorításából, s visszaadja őt búsuló férjének. A színdarab ókori bemutatási módja valószínűleg hatást gyakorolt a keresztény ikonográfia azon ábrázolására, amelyen Jézus kivezeti Ádámot és Évát a Hádészből. Az egész dráma kirívóan mitologikus jellege azonban nyilvánvalóvá teszi: szó sincs arról, hogy a filozófusok vagy az egyszerű nép hittek volna abban, hogy Herkules megmenthet embereket a haláltól. Amikor csak felmerült a testi feltámadás kérdése az antik világban, a válasz kivétel nélkül negatív volt. Homérosz szerint nincs visszaút; Platón nem feltételezi, hogy valaki ép ésszel ilyet akarna. Létezzenek bár a halál utáni élet különböző formái vagy sem, egy dolog biztos: a föltámadás nem lehetséges. Az *anasztaszisz* szó olyan dolgot jelöl, amiről mindenki tudja, hogy nem történik, nem történhet meg. Aiszkhülosz "*Eumenidész*"

című darabjában az Areiopagosz udvarának alapítása közben Apollón maga jegyzi meg: ha egy ember meghal, és vére szétfolyik a földön, ott már nem lehetséges feltámadás.

A föltámadásról, vagy valami hasonlóról Egyiptomban beszéltek; ők úgy vélték, hogy a halálon túli világ sokkal fejlettebb és jobb az itteninél, szinte tökéletes. Ez az új élet azonban hitük szerint valamiképp már megkezdődött, tehát a testnek nem kell visszatérnie a jelen világba. Nem mindenki hitte azonban, hogy a halottak a síron túl már az élet teljességét élvezik. Amikor a sóvár egyiptomiak meg akarták mutatni új uralkodójuknak, Augustusnak múmiaik seregét, ő azt válaszolta: királyokat akar látni, nem hullákat.² Amikor "reményről" beszéltek, valójában *Spes* istennőt értették alatta, akinek számos templomot építettek, magában Rómában is jó néhányat. Az a reménység, amit ő képviselt, az evilági jövőre vonatkozott; a békére és biztonságra, a társadalmi stabilitásra, a termésre, aratásra és szüretre, a népes családra és a jószerencsére. A szerencse - és az egyetlen lehetséges jövőkép - sokak számára azt jelentette, hogy nevük maradandóvá, ha nem éppen halhatatlanná válik. Habár az egyén fontossága aligha modern találmány - még ha sokan ezt is feltételezik -, a klasszikus világban az individuum sorsa nehezen választható el családjától, városától vagy az egész kultúráétól.

Az ókori pogány világban sokan hittek a hősök és királyok apoteózisában is; a mitológia Herkulese halandóként kezdi, s kvázi-istenként vonul be a Pantheonba. Királyok és uralkodók Nagy Sándortól Július Caesarig és Claudiusig számosan megistenültek, bár legitimálásuk szinte mindig különbözött egymástól; legtöbbször valaki látta az elhunyt lelkét a mennybe szállni, nemritkán üstökös alakjában, mint Július Caesar, vagy saséban, amint Titusz diadalívén ábrázolják. Persze, az egyszerű halandónak nem járt ki az ilyesmi. Seneca Claudius apoteózisáról írott vidám paródiája, aminek célja rámutatni Róma jósorsára - már ami utódját, Nérót illeti - is erősen kérdésessé teszi számunkra, hány római is hitte tulajdonképpen, hogy akár a jó császárok is élnek és ott ücsörögnek Jupiter, Apolló meg a többiek

mellett.³ Az antik világ reménye tehát inkább arra vonatkozott, hogy egy erős uralkodó garantálja majd számukra a békét, a szabadságot és a jövőbeni biztonságot.

Zsidóság

Az ókori zsidóság esetében a kép egészen más és jóval árnyaltabb az előzőeknél, bár a *Sheól*, ahová a halottak kerültek, nem sokban különbözik a homéroszi Hádésztól. Az ott lévők aludtak; néha fölkelhették őket, mint Sault és Sámuelet, de az ilyesmi veszélyes és ezért tiltott volt⁴ - ezt a képet alkothatjuk az Ószövetségből. A Zsoltárok kezdik fölfedezni, hogyan fog megnyilvánulni Jahve szeretete a halál után; nehéz választ adniuk a kérdésre, és rengeteg ellentmondás is marad bennük. Talán a 73. Zsoltár a legtisztább bizonyítéka a halál utáni reménynek. Platónnál ellentétben a Bibliában a síron túli remények alapja nem a halhatatlan lélek, hanem Jahvénak az akkori jelenben megnyilvánuló szeretete és hűsége, ami a költő feltételezése szerint a jövőben is folytatódni fog.

A zsidó reménység általában véve mintegy lerombolta az ókori pogányság szellemi határait azzal, hogy a feltámadásról beszélt. E hit feltételezett zoroaszteri eredetét egyesek mindmáig állítják, mások pedig hevesen vitatják; utóbbiak szerint Izajás 26, Ezekiel 37 és Ozeás egyes korai utalásai jelentik az új szemlélet kiindulópontját. Azt egyébként Izrael alapvető hite és más körülmények is elősegítették, lásd Dániel könyvének 12. fejezetét, ahol teljes erővel tör felszínre ez a nézet. A gyakori feltételezések ellenére ez a hit paradox folytonosságot őriz a Sheólról alkotott óhéber elképzeléssel. A platonistákkal szemben - akik a halhatatlanságot test nélkül gondolták el - a föltámadás hívei a régi zsidókkal egyetemben úgy tartották, hogy a valódi élet csak testben lehetséges. A különbség csak annyi, hogy a korábbi felfogás szerint a Sheolba jutottak már nem nyerhetik vissza többé testiségüket, s így igazi életüket sem (amint ezt Jób könyve is kiválóan illusztrálja, eltekintve a 19. fejezet ellentmondásos részétől); a föltámadásban viszont ez igenis így van. Ezért lehet abszolúte félrevezető

folyamatos fejlődést feltételezni, amely végighúzódik az egész Ószövetségen a jövőtlenségtől a test nélküli jövőn keresztül egészen a testben megélt jövőig. Az első és a harmadik lépcső inkább tartalmaz közös vonásokat - a jelenkor teremtett rendjének jóságába és benne az emberi életbe vetett erős hitet -, mint a második és a harmadik. A poszt-biblikus júdaizmusban a halál utáni életre vonatkozó felfogások széles skáláját találjuk. A föltámadás egyáltalán nem az egyetlen lehetőség, s a szó nem is kifejezetten a halál utáni életet jelenti, hanem egy speciális nézet terminusa; olyasvalamivé, ami még nem történt meg. Eszerint ugyanis az ember a halálból nem azonnal támad fel, hanem előbb egy úgynevezett "köztes" perióduson megy keresztül, minek végeztével kerül aztán sor a test föltámadására. A föltámadás tehát nem egyfajta "túlélést" jelent; nem azt a létmódot írja le, ami az ember sajátja lesz a fizikai halál után, épp ellenkezőleg: a pogányoknál és a zsidóknál egyaránt a halál legyőzését foglalja magába. Ez a dolog sarokpontja, amit Platón, Homérosz, Aiszhülosz és a többiek olyannyira tagadtak, s amit némely zsidók, majd pedig az első keresztények oly hevesen állítottak.

A föltámadás más szavakkal azt jelenti, hogy valakinek visszaadatik a teste, vagy esetleg Isten egy új, hasonló testet teremt számára valamivel halála után. Ami azt illeti, ez tulajdonképpen "a halál utáni élet utáni élet", mert ahol a föltámadásba veteti hit megtalálható, ott - egyáltalán nem meglepő módon - a halál és a föltámadás közötti "köztes állapot" felfogása is megvan. Ennek különböző leírásai fejlődtek ki az idők során: a Bölcsesség 3,1 szerint az igazak lelkei Isten kezében vannak. Mások olyan köztes létről beszélnek, ami leginkább az angyalok létmódjához hasonlít; ismét mások pedig lelkekről, akik már a föltámadást megelőzően is éltek. A pátriárkák "Istennél éltek tovább". A perzsa eredetű "paradicsom" kifejezést nem szükségszerűen a föltámadás utáni, végső lakhelyre használták, hanem - legalábbis időnként, lásd Hénokh 37-70 - egy olyan békés

kertet értettek alatta, ahol az emberek addig pihentek, amíg új, testbeni életük el nem kezdődött.

Hely hiányában nincs módunk az egyes forrásokat továbbra számba venni, amelyek annyi vita tárgyául szolgálnak; maradjunk hát a zsidók általános hitének ismertetésénél. A skála a Feltámadás tagadóitól egészen annak híveiig terjed. A szaddúceusok tagadták a világ beteljesedését - a Feltámadás számukra politikai doktrínát jelentett, ami azt is tartalmazta, hogy Isten le fogja rombolni az aktuális hatalmi struktúrát, jelenük romlott világával együtt. A farizeusok föltámadásba vetett hite pedig nem volt más, mint forradalmi ideológiájuk része; Dánielhez és a Makkabeusokhoz hasonlóan a mártíromságra ösztönözte őket. E sorok írója egyáltalán nincs meggyőződve arról, hogy az esszénusok hittek a feltámadásban; azt a nézetet viszont tartja, hogy a Bölcsesség 3,7-8 a feltámadásról szóló tanítás, mely az igazak újra-megtestesüléséről szól, kiknek lelkei már most is Isten kezében vannak; új élet adatik nekik, s korábbi üldözőik megrökönyödésére népek és államok felett fognak uralkodni. Végül pedig említsük meg Alexandriai Philónt, aki némi platóni behatás következtében a halhatatlan lélek test nélküli üdvözülése mellett tette le a voksot. Ebbéli nézeteit a Jubileumok könyve is osztja. A feltámadás mindezzel együtt csak egyetlen pontja a halál utáni életre vonatkozó zsidó hitbeli felfogások széles spektrumának. Ha a kereszténység eredete nem lett volna egyéb néhány szedett-vedett, különböző helyekről és társadalmi rétegekből összeverődött zsidónál, akik Jézust követték és tanítását hallgatták, akkor közöttük is a vélemények hasonló megosztottságát kellene tapasztalnunk; hogy ez nem így van, az gondolatmenetünk központi részét fogja képezni - de ne szaladjunk ennyire előre. A zsidók feltámadás-hitének másik fontos pontja pedig az, hogy sohasem egyetlen emberre vonatkozott; annak részeként gondolták el, amit Isten a világgal és a nemzettel a jövőben tenni szándékozott.

Itt kell visszatérnünk Izajás 26. és Ezekiel 37. fejezetére. Habár már az I. században is voltak olyanok, akik - Dániellel együtt - szó szerint értendő

prófécianak tartották ezeket, a szövegösszefüggésből egyértelmű. hogy Izrael egységének és egészének Isten általi visszaállításáról van bennük szó. A feltámadásba vetett remény tehát nem az egyénre vonatkozik, amint a modern nyugati gondolkodás azt feltételezi, hanem része a nemzet reménységének. Az a fölfogás is gyakran felbukkan, miszerint Isten az egész világot üdvözíteni fogja, ítéletet mond a gőgösök és hatalmaskodók felett, szabadulást és boldogságot hoz a szegényeknek és az elnyomottaknak. S a feltámadást ugyanabban a pillanatban fogja átélni Isten népének összessége. A feltámadás tehát eszerint egy széles spektrum egyetlen pontja; Isten jövőre vonatkozó tervének része, ami egyszerre fog megtörténni Izraellel és az egész világgal; végezetül pedig bizonyos, hogy nem az egyénre vonatkozik. A rabbik vitatkoztak azon, hogy Isten a lélek föltámasztásával kezdi-e, s csak ezután építi reá fokozatosan a testet, vagy pedig - amint az Ezekielnél is olvasható - a csontokkal kezdi, és azokra teszi az izmokat és inakat, majd végül lelket lehel belé, mint a Genezis II. fejezetében. Mindkét esetben létrejön az, amit fizikai testnek nevezünk; abban viszont nem egységes az álláspont, hogy ez a test ugyanaz-e, mint az előző, vagy jelentősen különbözik attól. A makkabeus mártírok azzal bosszantották kínzóikat, hogy Isten úgyis visszaadja nekik megcsontkított kezüket, nyelvüket stb. Ez jelzi azt a hitbeli meggyőződést, hogy a feltámadás valamiképpen visszatérés egy, a jelenlegihez igen hasonló életbe. Ez sem egybehangzó vélemény azonban: Dániel 12-t például úgy is lehet értelmezni, hogy a feltámadás valami asztrális jellegű dolog, s a feltámadottak ragyognak, mint a csillagok.⁵

Végül rá kell mutatnunk arra is, hogy sokan - legalábbis a föltámadás-hívők - a Messiás eljövételében is hittek, bár a Messiás és a feltámadás közti viszony nem nevezhető teljesen tisztának. A Messiás majd legyőzi Jahve ellenségeit, újjáépíti vagy megtisztítja a templomot, és helyreállítja Jahve uralmát a világban. A Messiás eljövételébe vetett hit nyilvánvalóan legalább annyi politikai tartalmat hordozott magában, mint teológiaiát; ezt a messianisztikus mozgalmak fényesen tanúsítják. A

feltámadás és a Messiás ahhoz az időszakhoz tartoznak, amikor Isten lesz a király, a jelen uralkodói (Caesar, Heródes, a szaddúceusok) pedig megfosztatnak hatalmuktól; ez lesz Isten eljövendő Királysága.

Ez volt az a prófétai-messianisztikus megújulási mozgalom, amelyből a korai kereszténység is "kinőtt", két új dolgot állítván: Jézus maga a Messiás; ez pedig abból tudható, hogy feltámadt a halálból. Mielőtt azonban erre rátérnénk, meg kell vizsgálnunk azt is, milyen nézeteket vallottak a korai keresztények (a zsidókkal és a pogányokkal párhuzamosan) a halál utáni életről, a Feltámadásról, a Messiásról?

A korai keresztények reménysége: módosult és megvalósult

A korai keresztények halál utáni életről vallott fölfogása nyilvánvalóan a zsidó spektrumon belül található, nem pedig a pogányén. A legfontosabb kérdés pedig az: miért alakították át az eredeti fölfogást éppen úgy, ahogyan tették?

Majdnem mindegyik, általunk ismert kora-keresztény író hitt a test feltámadásában; náluk e kérdésben nem találjuk a nézetek olyan széles skáláját, mint a júdaizmusban. Némelyek Korintusban tagadták a feltámadást (1 Kor 15,12), de Pál apostol "helyre tette" őket; inkább a pogány fölfogáshoz látszottak visszatérni, semmint a zsidó eszkatológia talaján állani. A 2 Tim 2,18-ban két személy is megneveztetik, akik azt állították, hogy a feltámadás már végbement, e vélekedésükkel azonban különcöknek számítottak; ez ismét egy bizonyíték arra nézve, hogy a korai kereszténység fő szellemi áramlata igenis hitt a jövőbeni feltámadásban, még ha az első generációváltás környékén egyesek újmódi kifejezéseket is használtak a szellemi gyakorlattal kapcsolatban. Utóbbiak ezzel kijelölték a gnoszticizmushoz vezető utat - elég, ha csak a Reginosz-hoz írott levélre gondolunk. A nézetek megosztottságának majdnem teljes hiánya magyarázatért kiált; előbb azonban vegyünk górcső alá két további pontot. Először is, az őskeresztény föltámadás-hit sokkal precízebb kontúrokkal és tartalommal rendelkezett, mint bármi, amit a júdaizmusban megtalálunk. Pálnál is egyértelmű -

de nem kizárólag nála -, hogy a feltámadás nem más, mint egy új teremtés aktusa, amit a Szentlélek hajt végre; a létrehozandó testet pedig Isten már előre megtervezte. Ez nem egyszerű visszatérés egy ugyanolyan testbe, amiben annakelőtte létezett; nem is a testiség elhagyása egy tisztán szellemi jellegű üdvösség céljából. Inkább egyfajta átalakulás, amelyben az ember ajándékba kapja új, különleges tulajdonságokkal felruházott testét. E felfogás oly mélyen gyökeredzett a kora-keresztény gondolkodásban, hogy egyéb témák - keresztség (Róm 6), etika (Kol 3) - tanítására is hatást gyakorolt. Honnan származik ez a nézet? Sem a pogány világból, sem a júdaizmus fogalomköréből nem ismert ugyanis. A feltámadás legismertebb ószövetségi említése Dániel 12. fejezetében olvasható; itt az áll, hogy az igazak ragyogni fognak, mint a csillagok. Érdekes, hogy ezt az őskeresztények nem mondják a feltámadással kapcsolatban, ez alól mindössze egyetlen kivétel van: Málé 13.43.⁶ A feltámadás reménye nemcsak virtuálisan egyetemes a korai keresztények körében; fókusza sokkalta élesebb, mint zsidó megfelelőjéé.

Miről beszélnek az Újszövetség írói, amikor azt mondják: örökség vár reánk a mennyben? Ez a megfogalmazás rengeteg félreértésre adott alkalmat, amit meg is őrzött a gondolkodási, imaéleti és művészeti hagyomány. Az említett helyek - mint az 1 Pét 1,4; 2 Kor 5,1; Filippi 3,20, stb. - mondanivalója semmiképp sem az, hogy az embernek "föl kell mennie a mennyekbe", hogy ott élvezhesse az örökséget. A "menny" inkább az a hely, ahol Isten elkészíti a jövőre vonatkozó terveit. Ha példáid azt mondom egy barátomnak, hogy van sör a hűtőben, az nem jelenti azt, hogy neki is be kell bújnia a frizsiderbe ahhoz, hogy azt megittassa. Amikor az őskeresztények a mennybeli új testről vagy örökségről beszélnek, arra gondolnak, amit Istenes Szent János mond a Jelenések 21. fejezetével kapcsolatban: az új személyiség, amely jelenleg biztos helyen van a mennyben, a megújulás nagy pillanatában a földre fog szállani. Igen, nem tévedés: a középkori, reformáció és ellenreformáció korabeli keresztény kifejezések nagy többsége félrevezető; a

"menny" nem a keresztények végső úticélja. A megújult testhez megújult kozmosz is szükségeltetik, amely magába foglalja a megújult világot is. Ezt ígéri az Újszövetség!

A harmadik dolog, amiben az őskeresztény feltámadáshit jelentősen különbözik a második templom júdaizmusától, az a feltámadás két részre osztottsága. Pál még pusztán teológiai eseményként szemléli „a holtak feltámadását”⁷, ami viszont két fázisra oszlik: először a Messiás támad fel, majd eljövetelekor mindenki, aki Őhozzá tartozik.⁸ E gondolat csakis a második templom júdaizmusának fogalomkörében értelmezhető, mégsem tudunk arról, hogy akár csak egyetlen zsidó is mondott volna valaha ilyesmit. Náluk a feltámadás egy mindent magába foglaló momentum, ahol senki sem előzheti meg a többiekét.

A zsidó felfogás e módosulása és fölerősödése egyértelműen történeti magyarázatot igényel, amire azonnal rá is térünk. Voltak azonban más módosulások is. A föltámadásban hívő zsidók nézetei is fejlődtek; mint láttuk, arról kezdtek beszélni, hogy a fizikai halállal az ember nem szűnik meg teljes egészében létezni, hanem egyfajta "köztes állapotban" várakoznak az utolsó napra, amikor fel fognak támadni. Az őskeresztények ugyanezt szándékozták kifejezni, ugyanezt a nyelvezetet is használták, de kiegészítették azt különböző kifejezésekkel. Azt mondtak például, hogy a meghaltak "elaludtak Krisztusban".⁹

A Jelenések Könyve arról beszél, hogy az oltár alatt fekvő lelkek fölkelnek, érdeklődnek az idő felől, majd azt mondják nekik, hogy menjenek vissza és aludjanak tovább.¹⁰ A bűnbánó Isten Jézussal lesz a Paradicsomban - feltételezhető, hogy ez nem a végső tartózkodási hely, még ha manapság metaforikusan is értelmezzük azt.¹¹

Pál azon vágyáról beszél, hogy szeretne elköltözni, hogy "a Megváltóval legyek, mert az mindennél jobb".¹² Legegyértelműbben a Jel 81. fejezetében beszél az Újszövetség azokról a holtakról, akik "a mennyben vannak"; az Új Jeruzsálem,

Krisztus Menyasszonya földre száll majd a mennyből, ahol addig várakozott az esküvőre.

Végül pedig a keresztények a zsidó reménység egy olyan aspektusáról beszélnek, ami már teljes egészében meg is valósult: hogy tudniillik Jézus maga a Messiás, így ők nem is keresnek másikat. Ez a téma részletesebb kidolgozást is megérdemel annál, amit én itt megtenni képes vagyok.¹³ Jézus nem azt tette, amit akkoriban a messiásoktól elvártak. Nem aratott fényes győzelmet Izrael politikai ellenségei felett, s a templomot sem építette újjá (csak igen homályos, szimbolikus módon). Nem hozta el az isteni igazságot és békét sem a világnak-, a bárány még nem gyűrte le a farkast. A korai evangéliumi hagyomány már egyértelműen tartja, hogy Jézus volt Izrael Messiása; Pál következetesen *Khrisztosz*-nak nevezte őt, s ha ez csupán csak egy tulajdonnév lett volna számára (amit kétféle), akkor is, már ez a pusztán tény is azt mutatja, milyen mély meggyőződés élt a keresztényekben Jézus messiási mivoltáról már Szent Pál korában. A Jelenések Könyvében Jézus Júda törzsének oroszlánja. A történész a következő kérdéssel találja szembe magát: ha egyszer Jézust keresztre feszítették, miért mondja rá bárki is, hogy Izrael Messiása volt?

Senki sem mondott ilyet például a Galileai Júdásról, akinek a felkelése Kr. u. 6-ban fulladt kudarcba. Senki sem mondott ilyet Simon bar-Giora-ról sem, aki Titus megtorlásának esett áldozatul 70-ben. Bar-Kochbát sem nevezte senki Messiásnak, miután 135-ben legyőzték és megölték; épp ellenkezőleg. Ahol a messianisztikus mozgalmak vezetőjük (az eredeti Messiás-jelölt) halála után tovább folytatták tevékenységüket, ott a legfontosabb dolguk az volt, hogy egy új Messiást találjanak. Az a tény, hogy az őskeresztények ezt nem tették, hanem - minden precedenssel ellentétben - Jézust továbbra is Messiásnak nevezték, elgondolkodtató; hiszen lett volna éppen más jelölt is - elég, ha csak Jakabra, Jézus testvérére gondolunk, aki becsületes volt, buzgó és igen nagy tisztelet övezte. Feltámadásba vetett hitűkhöz hasonlóan nyilván újra meghatározták a messiási

mivolt mibenlétét, s ezzel együtt azt is átgondolták, milyen problémákkal is küzdött Izrael és a világ, s hogyan oldotta/oldja meg Isten ezeket a gondokat. Megmaradtak a klasszikus zsidó messianisztikus mozgalom szintjén, szilárd hűség fűzte őket Messiásukhoz, s Izraelt és az egész világot az Ő nevében szólították meg. A megszólítás módját és a hűség fogalmát azonban drasztikusan újrafogalmazták.

A korai kereszténység megjelenése és elterjedése, valamint az, hogy az egész hit két sarok-ponton alapult, magyarázat keresésére kényszeríti a történést. Az őskeresztények megtartották a zsidó feltámadáshitét, de módosították és pontosították azt; az eljövendő Messiásba vetett hitet pedig egyértelműen és félreérthetetlenül magára Jézusra vonatkoztatták. Miért?

A fejlődés okai: a teológiától a történetig

Az őskeresztényeknek e változásokra adott válasza természetesen az, hogy a Názáreti Jézus testében föltámadott a halálból a megfeszítetése utáni harmadik napon. Jézus saját feltámadása adott tehát erőt és új mintát¹⁴ a keresztény reménynek. Szerintük tehát Jézust épp Feltámadása avatta Messiássá, s ha Messiássá, akkor egyben a világ Urává is.¹⁵ Nos, nézzük: tulajdonképpen mit is értettek ezalatt, és mi vitte őket erre a hitre? Ezzel elérkeztünk érvelésem harmadik és negyedik szakaszához. Először is, egyesekkel szemben határozottan ki kell mondanunk: valóban azt akarták mondani, hogy Jézus testben támadt fel; *nem* pusztán arról van tehát szó, hogy a nyelvet, annak kifejezőképességét használták arra, hogy valami egészen mást fejezzenek ki vele-, olyan Jézusra vonatkozó hitet, ami különbözött volna a tapasztaltaktól. Másodszor pedig, történésként meg kell vizsgálnunk: mi vitte őket arra, hogy ezt mondják?

Kezdetnek rögtön szögezzük le: szóba sem jöhet az a vélekedés, miszerint a tanítványok egyszerűen kiemelték valamit Jézus tanításából. Épp az az egyik legfurcsább dolog a jézusi tanításban, hogy - bár a Feltámadás akkortájt

kifejezetten vitára alkalmas, jól ismert téma volt - alig történik róla említés. Szinte az egyetlen hely a szaddúceusok kérdésére adott válasz, ami viszont nemkülönben rejtélyes, hasonlóan a szinoptikus hagyományban található társaihoz. Emellett vannak még Jézusnak a szenvedésére és feltámadására vonatkozó rövid jövendölései, amik természetesen sokak szerint nem mások, mint *vaticinia ex eventu* (az esemény megtörténte után leírt, utólag a szereplő szájába adott próféciák); valamint még két vagy három, szintén igen rejtélyes hivatkozás.

Ezek bizony bajosan lennének elegendőek ahhoz, hogy a tanítványok maguktól kitalálják Jézus feltámadásának történetét halála után. Más zsidók feltámadást ígervén haltak meg - a Makkabeusok a legeklatánsabb példa erre (2 Makk 7, stb) -; követőik hősöknek és mártíroknak tartották őket, és buzgón hittek abban, hogy *majd* föl fognak támadni a halálból; azt azonban senki soha nem állította, hogy ez már megtörtént - nyilvánvalóan azért, mert nem történt meg. Ha pedig - minden valószínűséggel szemben - mégis a tanítványok találtak volna ki a feltámadás-történetet Jézus mondásai alapján, az még semmiképp sem számolhatott volna azokkal a módosulásokkal, amelyeket éppen maga a megalkotott história adott hozzá a már létező zsidó feltámadás-fogalomhoz.

Gyakori fölvetés, amely különböző formákat szokott öltetni, hogy - bár a korai Egyház a feltámadás nyelvezetét használta Jézussal kapcsolatban, s le is írták, hogyan is történt ez - az egész eredetileg valami egészen másból fejlődött ki, egy attól eltérő tapasztalásból vagy hitből. Különösen amellet kardoskodnak néhányan, hogy Jézus követői annyira magasztalták Mesterüket, hogy ebbéli elragadtatásukban kezdték állítani: föltámadott a halálból. Utóbbi vélemény kicsit részletesebb analízist igényel. Egyesek amellet érveltek, hogy bizonyos értelemben véve Jézus valóban elragadtatott a mennyekbe (hogy ezt mire alapozzák, az homályban marad), s a tanítványok vagy úgy fejezték ki ezt a hitet, hogy azt mondták: feltámadt a halálból (félrevezetően, mert az nem az volt, amit az ő világukban a „föltámadás” jelentett), vagy levezették magukban logikailag, hogy

tényleg feltámadt (bár újonnan megemlítem, hogy abban a világban, ahol a "feltámadás" egyértelműen testben újjáéledést jelentett az igazak összessége számára, ez így kissé gyenge lábakon áll). Mások amellet teszik le a voksot, hogy a tanítványok Jézus jelenlétekor úgy érezték, Isten van velük, s e tapasztalatukat fogalmazták meg, amikor azt mondták: feltámadt, vagy *levezették* magukban: ha O Isten, akkor fel kellett támadnia. Ez esetben is igen valószínűleg az érvelés, s számos logikai bukfencet tartalmaz; már említettük, mennyire idegen volt az ilyesmi az I. század gondolatvilágától. Igaz ugyan, hogy néhol maga Szent Pál is Jézus haláláról és elragadtatásáról beszél¹⁶, anélkül, hogy kifejezetten említene a feltámadást; így például a Fil 2,6.11-ben - bár, még ugyanazon levélben azt írja, hogy Jézus testileg is "átalakítja" a benne hívőket, akik még életben vannak visszatértekor. Az 1 Kor 15,21-től kezdődően pedig - a hagyományos evangéliumi beszámolókat összefoglalva - olyan eseményről ír, ami teljesen nyilvánvalóan *valamennyi idővel* Jézus halála *után* történt.

Úgy vélem tehát, akik ezt állítják, nem gondolták át eléggé álláspontjukat. Ha feltesszük, hogy a Jézus Feltámadásáról való beszéd nem egyéb zsidó szóvirágoknál, és összemossa a halálát mennybemenetelével illetéknéppen: "a mennyben ment, amikor meghalt"; halála és elragadtatása eszerint egy és ugyanazon dolog, ami istenivé teszi őt; nos, akkor honnan származik az a bizonyos intervallum, az az időszak, ami az őskeresztények és az evangéliumi beszámolók szerint a halál és a feltámadás között eltelt? Sokszor hallottam egyes emberektől - köztük olyanoktól is, akiknek műveltségük okán ez nem vált dicsőségükre - hogy Jézus "feltámadott a mennyei életre"; az első keresztények azonban ezt így nem mondták. "Feltámadott a halálból" - ezt igen; "Elragadtatott a mennyekbe" - ezt is. A feltámadás azonban sohasem jelentette azt, hogy aki meghal, az fölmege a mennyekbe, és bizonyosan nem is ezt jelentette akkor, amikor az emberek Jézusról beszéltek. Nem bizony: ha az első keresztények csupán "levezették" volna magukban Jézus feltámadását egy másfajta hiedelemből kiindulva, ami arra

vonatkozott, mivé is lesz Ő halála után, akkor sohasem jelent volna meg a halál és feltámadás közti intervallum fogalma - hacsak nem feltételezzük a hagyomány fejlődésének egy újabb, eleddig ismeretlen ciklusát, ami az elragadtatás helyett a harmadik napi Feltámadás hitéhez vezetett. Ez azonban igencsak valószerűtlen. Végtére is a zsidók igen fejletten tudtak a köztiszteletben álló mártírokról beszélni, s hittek abban, hogy a jövőben fel fognak támadni. Ha az őskeresztények úgy gondolták volna, hogy Jézus valamilyen speciális helyre került halála után, ahol együtt lehetett Istennel, akkor nyilvánvalóan a zsidók erre kiválóan alkalmas, szinte tökélyre fejlesztett nyelvezetét használták volna. Az előbbiek alapján a három kulcskérdés a következő:

(a) vajon Jézus halála önmagában kiválthatta-e az elragadtatás (vagy igazolás) nyelvezetének létrejöttét?

(b) Ha az előbbi kérdésre a válasz: nem, akkor mely tapasztalás (a feltámadás kivételével) hozta létre azt?

(c) Mi oka lehetne annak, hogyha föltesszük: az emberek rögtön az elragadtatott, dicsőséges, isteni Jézusról kezdtek beszélni - ebből a beszédmódból *vezették le* a későbbiekben: Jézus feltámadt a halálból?

Egyértelmű, hogy az összes válasznak nemlegesnek kell lennie. A logikai sorrend ugyanis a következő: föltámadása után Jézus megjelent a tanítványoknak, majd a megjelenések abbamaradtak. Ezután, ennek hatására alakulhatott ki a hit, hogy elragadtatott (fölmént, fölvétetett) a mennybe, hiszen már nem találkoztak vele, de (újabb) haláláról sem volt tudomásuk. Ha arra gondolunk, hogyan viszonyultak a zsidók az I. században egy halott Messiáshoz, akkor azonnal világossá válik: az ellenkező változat lehetetlen.

Némely teológusok oly módon hozzák kapcsolatba Jézus feltámadását és azt, hogy a tanítványok fölismerték isteni mivoltát, ami számomra leginkább egy feltételezhetően történeti folyamat rövidre zárási kísérletére emlékeztet. Még ha Péter és a többiek két-három nappal Jézus megfeszítése után meg is lettek volna

győződve arról, hogy Ő a Szentháromság második személye - valljuk be, ez azért igényel némi képzelőerőt - , akkor sincs semmi okunk feltételezni azt, hogy csakis ebből jutottak arra a következtetésre, hogy Istennek "fel kellett támadnia" a halálból. Az olyasfajta apoteózis, mint Caesaré, Nagy Sándoré vagy Herkulesé természetesen ismeretlen volt a judaizmus köreiben; de még ha benne is lett volna a közgondolkodásban, akkor sem lenne érthető, miként került ebbe a keverékbe a feltámadás? Úgy gondolom, határozottan szét kell választanunk a Jézus feltámadásának történetiségéről folytatott vitát a korai, felszálló krisztológia (amelyben én, személy szerint, hiszek) keletkezéséről szóló diszkussziótól. Mindenesetre azt le kell szögeznünk, hogy az egyetlen hihető magyarázat a Feltámadásról vezet a krisztológia *felé*; a fordított irány valószínűsége rendkívül csekély.

Akárhogy is, azon vélemények, melyek szerint a tanítványok valami másból vezették le Jézus feltámadását, vagy pedig a "Föltámadott a halálból" formulával tulajdonképpen egy más hittartalmat fejeztek ki, egyáltalán nem oldják meg a legnagyobb problémát: miért volt olyan szilárd a feltámadáshit és a Messiásremény az első keresztyének körében?

Kénytelenek vagyunk arra következtetni, hogy amikor az őskeresztyének azt mondták: Jézus feltámadott a halálból, és ezzel indokolták meg egyrészt feltámadáshitüket, másrészt a Messiáshoz fűződő reménységüket, akkor teljesen normális, hétköznapi értelemben használták a nyelvet. Tehát éppen az történt meg Jézussal, amiről Aiszkhülosz azt mondta, hogy senkivel sem eshet meg; az, ami Dániel szerint egyszer Isten egész népének osztályrésze lesz. Igen, ezt akarták mondani; és ez az, ami végül is elvezet bennünket a Feltámadásról szóló beszámolókhöz.

A lényeg pedig most következik. Már említettem, hogy az őskeresztyének feltámadáshite nem egy pusztán "feltámasztást" jelentett, nem arról volt szó, hogy a lélek mintegy "megszabadult" a testtől, hanem olyasfajta átalakulást: új típusú testet

egy új típusú világban. Ezt a hitet bibliai motívumok ékesítik, s gazdag teológiai tartalom világítja meg. Már az evangéliumi elbeszélésben is találunk egy történetet, amit természetesen angyalok mondanak el, azonban minden díszítő elem nélkül; ott is az átalakult testről van szó. A Húsvétról szóló elbeszélések választ adhatnak arra, miért is hittek az első keresztények abban és úgy, amiben és ahogyan hittek.

Vagy talán a négy evangélium kivétel nélkül ennek a fejlett teológiának a terméke? Nem mások tán, mint egy tanításbéli és bibliai alapvetés narratív adaptációi, melyek magukon viselik a dogmatika és az exegézis minden bélyegét, s minden esetben gondos válogatás eredményeképp jöttek létre? Aligha. Sokkal életszerűbb, hogy először megtörtént az esemény, majd pedig Pál és más, későbbi teológusok reflexiói következtek, akik újragondolták és újraértelmezték a zsidó teológia vonatkozó pontjainak egész sorát, lényegileg azonban nem módosították azt.

Néhány megjegyzés magukról az evangéliumi elbeszélésekről. Mátét sokan zsidóellenes apológiának tartják - nem meglepő módon, hiszen ő maga mondja: olyan történetet mesél el, ami szóbeszéd tárgyát képezi a nem-keresztény zsidók közt. Azonban, még ha Máté le is írja a vitát arról, hogy egyesek szerint Jézus testét ellopták, mások viszont tagadták ezt, akkor is nagyon fontos dologról tanúskodik az elbeszélés: arról tudniillik, hogy az I. században a "Feltámadás" nem elragadtatást jelentett, nem pusztán szellemi jelenlétet, vagy megistenülést; tárgyai a test és a sír voltak. Valami ilyesmit fejezhetett ki az egész, amikor egy keresztény elmondta a másoknak, mit érez: "Hát nem érted? Amikor azt mondom: 'feltámadás', arra gondolok, hogy Jézus a mennyben van és Ő az én Uram, hogy Isten szeret minket és megbocsát nekünk". Ezzel a megkönnyebbült felsóhajtással téve fölöslegessé az egész vitát a sírokról, örökről és testekről.

Hadd tegyünk egy halk megjegyzést Márkról is. Amikor azt mondja, hogy az asszonyok félelmükben senkinek sem szóltak egy szót sem, azt már nem teszi hozzá: *sohasem*. Én semmiképp sem hiszem, hogy Márk befejezte volna evangéliumát a 16,8-nál. Biztos vagyok benne, hogy többet írt ennél, az anyag

azonban mára elveszett. Annak nyomatékos tagadása viszont, hogy az asszonyok bárkinek bármit is mondtak volna, hiszen azt jelenti: akkor vagy megelőzőleg láttak vagy tapasztaltak valami olyat - üres sírt, elgörgötött követ, angyalt - , ami érdemes lett volna arra, hogy minden-kinek elmondják. Ezt ők nem tették meg; következtethetünk-e ebből arra, hogy igazából nem is láttak semmi említésre méltót? Bizonyára nem, hiszen maga Márk mondja: azért nem szóltak senkinek semmit (feltételezhetően addig, amíg nem találkoztak a tanítványokkal), mert félték.

Vessünk most egy pillantást Lukácsra és Jánosra is. Ők természetesen sokkal kerekesebb és teljesebb történeteket írnak le, mint Máté és Márk, vádolják is őket, hogy leírásaikra már hatottak az Ősegyházon belül felütött doketista nézetek, melyek ellenében e két evangélium szenvedés- és feltámadás-története megszületett. A dokéták szerint Jézus feltámadt testében már nem igazi, fizikai valósággal bíró emberi lény volt, csak annak látszott. Hagyjuk most figyelmen kívül azt a tényt, hogy nem ez volt a doketizmus lényege - az inkább Jézus keresztfeszítése előtti emberi (vagy nem egészen emberi) mivoltára vonatkozott, mint feltámadt testére - , és koncentráljunk arra, mit is mond igazából Lukács és János. Szerintük például Jézus étkezett, mi több, felszólította őket: érintsék meg és győződjenek meg róla: Ő igenis valódi emberi lény. Ugyanezen beszámolóiban azonban Jézus egyszer megjelenik, majd eltűnik, máskor pedig csukott ajtón megy keresztül. Ha Lukács és János a dokéták ellenében szerkesztette volna evangéliumát, akkor bizonyonnan feltételezhető, hogy ezeket a részeket kihagyják. Épp a leírásoknak e zavarossága, következtelensége az, ami bizonyító erőt hordozhat magában arra nézve, hogy a szerzők azt írták le, amit (a szemtanúk) láttak, azt a tapasztalatot, ami még nagyjából mentes volt a különböző elméleti megfontolások miatti módosulásoktól: az *átalakulást* tehát, ami Jézus *testében* ment végbe, ami lehetővé tette számára a sír elhagyását. Megdicsőült teste jelentősen különbözött az előzőtől, új tulajdonságokkal rendelkezett; oly módon,

amire a zsidó hagyományokban még csak utalást sem találunk, erre tehát senki sem lehetett fölkészülve, s így nem is találhatta ki. Ez a tény cáfolja legfényesebben azt a nézetet, miszerint az írások alapján találták ki az egészet; egyetlen beszámoló sem említi olyat, hogy Jézus teste sugárzott volna, mint a nap vagy egy csillag.

Egyértelműnek vélem, hogy az evangéliumi beszámolók - bár kétségkívül jó részük Szent Pál munkássága után keletkezett - hű leírásai annak, amit Jézus tanítványai mondtak el a feltámadásról, s csak minimális szerkesztési módosításokat tartalmaznak. Nem későbbi narratív adaptációi tehát az őskeresztény teológiának, hanem épp fordítva: alapjai annak. Persze, ez nem azt jelenti, hogy fénykép- vagy filmszerűen adják vissza azt, "ami történt". Nem történeti rögzítés céljából készültek, hanem hogy - első hallgatóikhoz hasonlóan - a mai kor történeisére számára magyarázatot adjanak arra, miért alakult ki a kereszténység, és miért úgy, ahogy.

A történettől az eseményig

Elérkeztünk a lényegi kérdéshez: mit mondhat a történész, mi vezette arra az első keresztényeket, hogy azt mondják: Jézus föltámadt a halálból, így magyarázván meg saját maguk számára is, miért módosították oly drasztikusan a zsidó várakozásokat?

Se szeri, se száma azoknak a feltevéseknek, melyek arra igyekeznek választ adni, miért hitték el valóban az őskeresztények azt, hogy Jézus feltámadt a halálból? A skála igen széles, abban azonban megegyeznek, hogy mindannyian a következő három magyarázat-típushoz kötődnek:

- 1., Jézus igazából nem is halt meg, valahogyan túlélte megfeszíttetését.
- 2., A sír üres volt ugyan, de semmi egyéb nem történt.
- 3., A tanítványoknak látomásaik támadtak Jézusról, de a sír nem volt üres.

Az első lehetőséget rögtön ki is zárhatjuk. A római katonák igencsak jól tudták, hogyan kell embert ölni, különösen lázadó királyokat. Az I. századi zsidók pedig tökéletesen meg tudták különböztetni a túlélőt az új életre kelt személytől.

A második verzió már kissé bonyolultabb. Kizárólag egy üres sírral szembesülvén a tanítványok nyilván levonták volna a logikusan adódó következtetést: a testet ellopták. Ezt meg is tettek; nem számítottak arra, hogy Jézus fel fog támadni. Az üres sír önmagában éppoly csekély bizonyító erővel bírt számukra, mint korunk embere számára. A látomások persze akkoriban is gyakoriak voltak, mindenki jól ismerte ezeket - a nemrég meghaltakról is keletkeztek ilyenek. Nincs szükségünk a modern orvostudomány, pszichológia és lelkipásztori adatok segítségére ahhoz, hogy elfogadjuk: ez létező jelenség. Amikor a már megölnék hitt Péter zörgetett az ajtón, azt hitték: halála után látogatja meg őket, s mondták is: "az angyala lesz az"¹⁷. Ezek a víziók azonban nem akadályozták az embereket abban, hogy eltemessék a halottat, meggyászolják, majd síremléket állítsanak neki.

Száz szónak is egy a vége: annak magyarázatához, miért hitték valóban azt az első keresztények, hogy Jézus igazán feltámadt, három dolgot kell feltételeznünk. Jézus valóban halott volt; a sír valóban üres volt, és valóban az ő sírja volt; a tanítványok valóban láttak valakit, találkoztak és beszéltek valakivel, aki nemcsak hogy nyilvánvalóan azonos volt a megfeszített Krisztussal, de valamiképp mégis különbözött tőle - de nem oly módon, amim azt Izajás, Ezekiel vagy Dániel írásai alapján feltételeznénk. Túlmehetünk-e mindezen? S ha igen akkor mit szabad mondanunk? Az ezzel kapcsolatos nehézségeket a következőkben tisztáznunk szükséges.

Először is, nézzünk szembe egy olyan rejtvénnnyel, amely nem véletlenül okoz fejtörést az óvatos történész számára. Minden leírás, történet, életrajz, stb. szükségképp azt tükrözi, ahogyan valaki a valóságot fölfogta ill. leképezte. Ez sokakat arra indít, hogy azt mondja: minden, amit tudunk, nem áll másból, mint amit Máté ír a kereszténység eredetéről, vagy ahogyan Márk látta a Húsvétot, stb.

Ebben természetesen van igazság. Az a tény azonban, hogy a történetírónak vannak szempontjai, látásmódjai, nem jelenti azt, hogy valójában semmi sem történt. A történet fejlődik alakul az érthetőség, a magyarázat és egyebek okán is. Egy túlságosan óvatoskodó ismeretelméleti megfontolás azonban nem akadályozhat meg bennünket abban, hogy továbblépjünk. Ez pontosan az a helyzet, amikor a nyúlnak nyugodtan kell a teknősbéka mögött lépkednie, s nem szabad törődnie az olyan bekiabálásokkal, miszerint nem lehet képes többre annál, minthogy megfelelje a távolságot kettejük közt.

A második, jóval komolyabb probléma az, amelynél csatlakozom Hans Frei és a többiek álláspontjához. Amikor standard történelmi alapokon próbálunk meg a feltámadás történeti valósága mellett érvelni, vajon nem rendeljük-e teljesen alá magunkat a történeti módszer szabályainak és metodikájának? S ez nem fog-e minket félrevezetni? Nem azt kellene-e inkább hagynunk, hogy Jézus Krisztus maga világítsa meg számunkra a Feltámadás mibenlétét? Nemcsak azt, amit tudunk de azt is, ahogyan tudjuk? Véleményem szerint ez egy jogos kérdés, tehát szembesülnünk kell vele.

A probléma szerintem jórészt abból származik, hogy Jézust, s különösen feltámadását szinte minden esetben a szisztematikus teológia szempontjait alapul véve szemlélik, legyen az bár ateista kontra-teológia, vagy keresztény nézet. Istensége, vagy másképpen fogalmazva az, hogy Ő a Szentháromság második személye, eleve meghatározza a hozzá való viszonyt. Így pedig elvész a történeti tudományossághoz fűződő kapcsolat; meg kell keresnünk tehát azt a pontot, ahonnan a keresztény hit kiindult, mégpedig a történész "semlegességével" lehetséges objektívásával a történettudomány talaján. A válasz erre az, hogy az egyenlet mindkét oldala téves. Egyrészt a Feltámadás nem próbája, bizonyítéka vagy igazolása Jézus istenségének. Ha bármelyik gonosztevőt, akit Jézussal együtt feszítettek meg, három nappal később élve találják, bizonyára azt mondták volna: fura egy világ ez! Az viszont senkinek sem jutott volna eszébe, hogy ő a

Szenháromság második személye. Ha egy makkabeus mártírt, aki abban a hitben halt meg, hogy Isten föl fogja őt támasztani a halálból, pár nappal később élve látnak, mindenki megrémült volna, még tán maga a feltámadt személy is; nem csoda, hisz a feltámadásról azt tartották, hogy az igazakkal fog majd megtörténni egyszerre egy bizonyos napon, és senki sem előzheti meg a többit. Senki sem gondolta ugyanakkor, hogy az illető bármiféleképpen isteni személy volna. Amennyiben viszont történt volna ilyen, vagy ehhez hasonló dolog, az a történeti kutatásoknak éppúgy tárgyát képezte volna, mint a többi.

Másrészt pedig a Frei-iskola igencsak túlértékeli a történeti kutatások jelentőségét. Manapság minden történész tárgyilagossnak és semlegesnek tartja magát, és feltételezett tudományos tényekből fix és megváltoztathatatlan következtetésekre, eredményre jut. Én ezzel szemben úgy gondolom, hogy tökéletes tárgyilagosság nem létezik, hiszen a történész és tárgya folyamatos kölcsönhatásban vannak egymással, tehát a kutató személyisége mindig "belejátszik" az eredménybe.

Ez esetben a bizonyíték épp azt a fajta eredményt tárja elénk, amivel a keresztény teológusoknak boldognak kell lenniök. Nem tehetek úgy, mintha olyan érvet találtam volna, amivel egy kétkedőt meg lehet győzni arról: Jézusnak "fel kellett" támadnia a halálból. Csak annyit mondhatok: Más magyarázatot nem tudok adni, bár én is tudom: halottak nem "szoktak" föltámadni. Az óvatos agnoszticizmus mindig is adott lehetőség. Amit a történeti kutatás tehet, és ez esetben szerintem tennie is kell, az az, hogy a félreértések elburjázott dudváját eltávolítsa az útból; ugyanígy tegyen a nemritkán szándékos ködösítéssel, s tegye lehetővé, hogy az evangéliumi szövegek azt mondják, amit mindig is mondani akartak, s a fő kérdések pedig a maguk egyszerűségében mutatkozzanak meg.

A történeti kutatás elvezet minket ahhoz a ponthoz, amikor azt kell kimondanunk: az előzőleg Jézus tökéletesen halott testének "otthont adó" sír üres volt, valamint, hogy követői ezután találkoztak valakivel, aminek következtében meg voltak győződve arról, hogy az illető azonos a testben, de egy új, átalakult testben

feltámadt Jézussal. Egyrészt az üres sír, másrészt a meggyőző megjelenések; ez az a két konklúzió, amit a történésznek le kell vonnia. Nem gondolom, hogy a történelem arra kényszeríthet bennünket, hogy e két jelenségen túl további következtetésekbe bocsátkozzunk; erre ott van a tanítványok következtetése, de számunkra adott a lehetőség - ahogyan persze számukra is adva volt -, hogy megmaradjunk a (kötelező) óvatosságnál. Tamás is várt egy hetet, mielőtt elhite volna, amit mondtak neki. Tulajdonképpen a két jelenség eleganciája és egyszerűsége: az üres sír és a megjelenések, együttesen nyilvánvaló meggyőző erővel kellene, hogy rendelkezzenek. Ha nem lenne olyan csodálatos, ha nem jelentene oly éles kihívást az ember világnézete számára, akkor bizonyos vagyok abban, hogy a történettudományi vizsgálat után mindenki ugyanerre a teljesen korrekt eredményre jutna. Ha bármely más beszámoló a kereszténység keletkezését egy abszolút természetes, kielégítően racionális okra vezetné vissza, miközben a többi világnézetet érintetlenül hagyná, akkor bizonyára bárki habozás nélkül el is fogadná.

Ez tehát az elvégzett vizsgálat eredménye; persze sok dolog van még, amit el lehet mondani Jézus feltámadásáról. Történészként azonban nem rejthetem véka alá abbéli véleményemet, hogy a kereszténység keletkezésére és annak formájára vonatkozó más indoklások, mint *történeti magyarázatok* sokkal kevésbé meggyőzőek, mint az, amit maguk az őskeresztények kínálnak: tudniillik, hogy Jézus valóban föltámadott a halálból Húsvét hajnalán, maga mögött hagyván az üres sírt. Annak megokolásául, miért jött létre a kereszténység úgy, ahogyan létrejött, olyan váratlan formában, s olyan furcsán módosítva a zsidó föltámadás-fogalmat és messiásvárást, arra a legértelmesebb magyarázat az, hogy két vagy három nappal Jézus halála után valami történt; erre pedig csak az evangéliumi beszámolók adnak kielégítő megokolást.

Különböző okai vannak persze annak, miért nem akarják az emberek ezt elhinni. A történésznek azonban mérlegre kell tennie azokat az egyéb beszámolókat is,

amikre ők hivatkoznak; egyik sem bír azonban olyan átütően tiszta, meggyőző erővel, mint a keresztényeké. A történész feladata nem az, hogy a hitre kényszerítsen másokat. Nem tehet mást, mint a tudományos érvekkel rávilágítani arra a pontra, ahol Jézus testbeni Feltámadása történik; innen azonban a történész egyedül már nem tehet semmit. Ahol már világnézeti kérdések merülnek fel, minden egyes közösségnek, minden egyes személynek magának kell kiválasztania a neki tetszőt, magának kell kivezető útra lelteni a sötétségből, más ebben nem segíthet. Még akkor sem, ha tudja: a következő sarkon ott ragyog a fény.

Fordította: Szegedi János

Forrás: Gregorianum, 2002/IV.

NT. Wright - Westminster kanonokja. Lichfield apátja, az újszövetségi introdukció professzora, Cambridge-ben Oxfordban és a montreali McGill egyetemen tart előadásokat.

1 Erről részletesen is olvashatnak rövidesen megjelenő "The Resurrection of the Son of God" (Isten Fiának feltámadása) című könyvemben.

2 Dio Cassius: História 51.16

3 Vö. Seneca: Apocolocyntosis

4 1 Sámuel 28,3.25

5 Itt nem "asztrális halhatatlanság"-ról van szó. Mint minden feltámadás-nyelvezet, így Dániel is olyasmiről beszél, ami új dologként történik azokkal az emberekkel, akik már meghaltak.

6 Vö. Fil 2.13

⁷ Vö. Róm 1,4; 1 Kor 15, 20. 28

8 Vö. 1 Kor 15,23

9 Vö. 1 Kor 15,18

10 Vö. Jel 6, 9.11

11 Vö. Lk 23,43

12 Vö. Fil 1,23

13 Vö. Wright. 1996. XI

14 Vö. 1 Kor 15,1; 1 Pét 1,3.5

15 Vö. Apcsel 2,24.36; Róm 1.4

16 A magyar fordításokban általában elragadtatás helyett "felmagasztalás" szerepel. A ford.
17 Vö.. Apcsel. 12,15

Felhasznált irodalom:

Dio Cassius: História

N.T. Wright: The Resurrection of the Son of God (Isten Fiának feltámadása), h.n.é.n.

N.T. Wright: Jesus and the Victory of God (Jézus és Isten diadala) London - Minneapolis. 1996

Seneca: Apocolocyntosis